

Violetta JAROS

Sposoby pomnażania leksyki w socjolekcie użytkowników CB-radia (neosemantyzmy i neologizmy funkcyjne)

Według S. Grabiasa socjolekt to zasób leksyki stosowanej w typowych dla działalności danej grupy społecznej sytuacjach językowych¹. Dla użytkowników CB-radia² odpowiednią sytuacją są rozmowy w czasie jazdy samochodem. W każdej sytuacji użycia języka nadawca i odbiorca wzajemnie kontrolują swoje

¹ S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994, s. 174.

² Przez język użytkowników CB-radia rozumiem język kierowców, którzy porozumiewają się za pomocą urządzenia, jakim jest CB-radio. Dlatego poza naszymi rozważaniami pozostanie leksyka związana z funkcjonowaniem urządzeń stacjonarnych, wykorzystywanych w innych sytuacjach niż sytuacja drogowa. Nazwa CB-radio pochodzi od angielskiego wyrażenia *citizens band radio*, czyli 'obywatelskie pasmo radiowe', inaczej radiotelefon. Jest to elektroniczne urządzenie nadawczo-odbiorcze, pozwalające na utrzymywanie łączności radiowej na kilkudziesięciu kanałach częstotliwości, montowane obecnie najczęściej w pojazdach. W latach 90. ubiegłego stulecia CB-radio przyczyniło się do powstania ruchu społecznego, skupiającego osoby zainteresowane nawiązywaniem łączności na niewielkiej odległości. Historia CB-radia sięga lat 40. XX wieku. Chętnie wykorzystywali je kierowcy w latach 70. w Stanach Zjednoczonych, kiedy wprowadzono federalne ograniczenie prędkości do 55 mil na godzinę, czyli 90 km/h. Szczególną popularność zawdzięcza CB-radio filmowi *Konwój* z 1978 roku w reżyserii Sama Peckinpaha, w którym bohater zwany „Gumowa Kaczka” (w tej roli wystąpił Kris Kristofferson) wypowiedział wojnę policji i wzywał zbuntowanych kierowców przez radio. Dziś CB-radio przeżywa znów okres popularności za sprawą kierowców i to nie tylko samochodów ciężarowych, ale także pojazdów osobowych. Urządzenie nie tylko umożliwia rozmowę w czasie podróży, ale przede wszystkim pozwala szybko uzyskać informacje (które są na bieżąco korygowane) o korkach, objazdach, patrolach policji i Inspekcji Ruchu Drogowego, utrudnieniach czy niebezpieczeństwach na drodze, a nawet funkcjonując jako swoisty system nawigacji, umożliwia w obcym mieście odnalezienie szukanej ulicy czy wybór najlepszej trasy dojazdu do punktu docelowego podróży. Polskie CB-radio to czterdzieści częstotliwości radiowych od 26,960 do 27,400 MHz, których znajomość nie jest konieczna, gdyż na wyświetlaczu urządzenia kanały są ponumerowane od 1 do 40. Kanał 19, tzw. ogólny, jest przeznaczony do komunikacji, ale jeśli kierowcy chcą ze sobą porozmawiać dłużej, to korzystają z innego, wolnego kanału.

reakcje i budują językowe role społecznych rang równorzędnych, realizując cel wypowiedzi i osadzając ją głęboko w realiach dotyczących jej treści³. Podstawową trudnością w badaniu repertuaru leksykalnego socjolektu użytkowników CB-radia jest płynność granicy pomiędzy leksyką potoczną i techniczną polszczyzny a socjolektalną, kształtującą się na ich podłożu. Badania wykazały, że wszystkie socjolekty posiłkują się, przetwarzając istniejące już środki językowe dla własnych celów komunikacyjnych, różnymi odmianami języka narodowego i językami obcymi⁴. Środkom tym na gruncie socjolektu członkowie grupy nadają nowe znaczenie lub zmieniają ich funkcje. Zmianom semantycznym i funkcjonalnym mogą towarzyszyć zmiany w strukturze wyrazów.

Interesujący nas język użytkowników CB-radia jest względnie nowym socjolektem w porównaniu choćby z żargonem więziennie-przestępczym⁵, językiem łowieckim⁶ czy slangiem studenckim⁷, który nakłada się na dawną gwara szoferską⁸ i słownictwo motoryzacyjne⁹, wzbogacając je o nową leksykę, będącą wynikiem zmian techniczno-ekonomicznych i społeczno-politycznych oraz komunikacyjno-kulturowych tendencji współczesnej polszczyzny¹⁰.

Celem niniejszego szkicu jest ustalenie sposobów pomnażania leksyki w socjolekcie użytkowników CB-radia. Podstawę materiałową stanowią teksty rozmów kierowców zarejestrowane głównie na trasach w okolicy Częstochowy, jak również te, które umieszczane są w wypowiedziach internautów na różnych forach internetowych, skupiających miłośników CB-radia, osoby, które od niedawna posługują się tym urządzeniem na drodze, jak i takie, które tylko dzielą się swoimi uwagami na temat zasłyszanych przypadkowo – szczególnie ich zdaniem ciekawych lub dowcipnych – wypowiedzi.

³ S. Grabias, *Język...*, s. 174.

⁴ Tamże, s. 175; T. Piekot, *Język w grupie społecznej: wprowadzenie do analizy socjolektu*, Wałbrzych 2008, s. 16.

⁵ H. Ułaszyn, *Język złodziejski*, Łódź 1951; K. Stepniak, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, wyd. 1, Londyn 1993.

⁶ S. Hoppe, *Słownik języka łowieckiego*, wyd. 3 rozszerzone i poprawione, Warszawa 1981.

⁷ M. Czeszewski, *Słownik slangu młodzieżowego*, Piła 2008; B. Chaciński, *Wypasiony słownik najmłodszej polszczyzny*, Kraków 2003; L. Kaczmarek, T. Skubalanka, S. Grabias, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin 1994.

⁸ S. Kania, *O polskiej gwarze szoferskiej*, „Socjolingwistyka”, t. 3, red. W. Luboś, Kraków 1980, s. 105–121.

⁹ U. Żydek-Bednarczuk, *Słownictwo z zakresu motoryzacji we współczesnym języku polskim*, Katowice 1987.

¹⁰ K. Ożóg, *Ostatnie zmiany w polszczyźnie na tle tendencji kulturowych Zachodu*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia*, red. G. Szpila, Kraków, s. 78; B. Boniecka, *Językowe świadectwa zażyłości i familiarności na antenie radiowej i telewizyjnej*, [w:] *Współczesna polszczyzna – stan, perspektywy, zagrożenia*, red. Z. Cygał-Krupa, Kraków – Tarnów 2008, s. 91–105; V. Jaros, *Język użytkowników CB-radia a dawna gwara szoferska w kontekście przemian językowych i społeczno-cywilizacyjnych w Polsce*, referat wygłoszony na konferencji pt. „Język – natura – cywilizacja”, Bydgoszcz 22–24 września 2011 [w druku].

Ze względów metodologicznych kluczowym zagadnieniem w analizie materiału jest rozumienie terminu leksem, jednostka leksykalna. Za jednostki leksykalne uznaje się¹¹ najczęściej wyrazy autosemantyczne i tzw. stałe związki frazeologiczne. Dlatego też, uwzględniając rodzaj innowacji oraz charakter jednostki leksykalnej, która tej innowacji podlega, S. Grabias¹² zaproponował następującą klasyfikację neologizmów socjolektalnych¹³:

- neologizmy strukturalne (słowotwórcze): wyrazowe i frazeologiczne,
- neologizmy znaczeniowe (neosemantyzmy): wyrazowe i frazeologiczne,
- neologizmy funkcyjne: wyrazowe i frazeologiczne.

Analiza zebranego materiału pozwala wyodrębnić w strukturze socjolektu cb-radiowego: neologizmy strukturalne jednowyrazowe i dwuwyrazowe oraz związki frazeologiczne, które uzupełniają braki w leksyce lub dublują już istniejące słownictwo, neologizmy semantyczne (jedno- i dwuwyrazowe oraz związki frazeologiczne) przejęte z innych odmian polszczyzny i funkcjonujące w nowych znaczeniach lub bez zmiany znaczenia przedmiotowo-logicznego, lecz w nowej funkcji oraz zapożyczenia obce.

Analiza zebranego materiału (łącznie 967 określeń) pozwala wyodrębnić w strukturze socjolektu użytkowników CB-radia leksykę, która powstała dzięki różnym zabiegom językowym, a mianowicie:

- neologizmy strukturalne (463 określeń co stanowi 47,88% całego analizowanego zasobu leksykalnego socjolektu) – są to konstrukcje jedno- i dwuwyrazowe, rzadziej kilkuwyrazowe zestawienia, które uzupełniają lukę nazewniczą lub dublują wyrazy już istniejące, a także frazeologiczne neologizmy strukturalne (połączenie wyrazów w związek frazeologiczny niewystępujący w polszczyźnie);
- neologizmy semantyczne (504 jednostki, tj. 52,11% analizowanego zasobu leksykalnego) – to formy (wyrazy i związki frazeologiczne) przejęte z różnych odmian polszczyzny, głównie polszczyzny potocznej, którym użytkownicy CB-radia nadali nowe znaczenie;
- neologizmy funkcyjne (38 określeń, co stanowi 3,92% zasobu słownika), czyli leksemy pochodzące z różnych odmian polszczyzny, pełniące w strukturze socjolektu użytkowników CB-radia nowe funkcje;
- zapożyczenia z języków obcych (12 wyrazów i związków wyrazowych, które stanowią 1,24%).

¹¹ W. Miodunka, *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa 1989, s. 74, 81.

¹² S. Grabias, *Język...*, s. 177.

¹³ Zdaniem T. Piekota, opisywanie związków frazeologicznych za pomocą tych samych kategorii, co konstrukcji jednowyrazowych, zawęża perspektywę badawczą – pomija się procesy zachodzące wewnątrz związków frazeologicznych. Por. T. Piekot, *Język w grupie społecznej...*, s. 117. Zgadzam się z tą opinią, jednak na użytek niniejszego szkicu typologia S. Grabiasa wydaje mi się właściwsza.

W niniejszym szkicu chciałabym skupić uwagę na semantycznych i funkcjonalnych sposobach wzbogacania socjolektu cb-radiowego kierowców, czyli przedstawić analizę typów jednostek leksykalnych mających charakter neologizmów semantycznych i funkcjonalnych. Dodać jeszcze należy, że szkic stanowi uzupełnienie innych moich opracowań poświęconych sposobom tworzenia słownika socjolektalnego kierowców komunikujących się za pomocą CB-radia¹⁴.

Przejdźmy teraz do omówienia typów derywacji semantycznej, wykorzystywanych przy tworzeniu słownictwa cb-radiowego.

Najważniejszym sposobem wzbogacania słownictwa slangowego i socjolektalnego jest nadawanie nowych znaczeń wyrazom funkcjonującym w różnych odmianach polszczyzny. Mechanizmy zmian znaczeniowych, odwołując się do klasyfikacji zaproponowanej przez S. Ullmana¹⁵, opierają się na związkach zachodzących między systemem nazw i systemem znaczeń, a odnoszą się one do dwóch relacji: styczności lub podobieństwa. Schemat tej klasyfikacji przedstawia się następująco:

1. Przeniesienie nazwy:
 - a) wskutek podobieństwa znaczeń (metafora),
 - b) wskutek styczności znaczeń (metonimia).
2. Przeniesienie znaczenia:
 - a) wskutek podobieństwa nazw (paronimia),
 - b) wskutek styczności nazw (elipsa).

Modyfikacje znaczeń wyrazów na drodze skojarzeń opartych na podobieństwie lub styczności dają ogromne możliwości kreacyjne użytkownikom języka w zakresie nominacji i odświeżania funkcjonujących już określeń. Zdaniem E. Masłowskiej, metafory i metonimie przydatne są zwłaszcza w tworzeniu słownictwa ekspresywnego. Ekspresywność derywatów semantycznych polega na ukazywaniu związków między różnymi, czasami dość odległymi znaczeniami¹⁶. Słownictwo socjolektalne w dużym stopniu wyzyskuje ten sposób wzbogacania leksyki środowiskowej. Jak pokazuje materiał językowy, neosemantyzmy powstałe drogą przenoszenia nazw lub znaczeń służą przede wszystkim celom ekspresywnym, a nie nominacyjnym, dlatego ich prymarną funkcją jest wyrażanie emocjonalnego stosunku nadawcy do nazywanych zjawisk, wywoływanie odpowiedniej reakcji odbiorcy. Wybór środków językowych wiąże się z jednej strony z potrzebą demonstrowania stosunku nadawcy do nazywanego zjawiska,

¹⁴ V. Jaros, *Sposoby pomnażania leksyki w socjolekcie użytkowników CB-radia (neologizmy strukturalne)*, referat wygłoszony na konferencji pt. „W świecie słów i znaczeń V. Słowotwórstwo w różnych odmianach języka”, Gdańsk 16–17 maja 2011b [w druku]; V. Jaros, *Źródła socjolektu użytkowników CB-radia*, referat wygłoszony na konferencji pt. „Język polski – jego odmiany i powiązania z językami pokrewnymi”, Łódź 15–16 listopada 2011d [w druku].

¹⁵ P. Guiraud, *Semantyka*, Warszawa 1976, s. 49–55.

¹⁶ E. Masłowska, *Derywacja semantyczna rzeczowników ekspresywnych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 14.

z drugiej strony stanowi jego interpretację dzięki przywoływaniu wybranych obrazów rzeczywistości lub myślowych stereotypów¹⁷. Zmiany metaforyczne uznawane są powszechnie za najbardziej ekspresywne. Przeniesienie nazwy z jednego pojęcia na drugie polega na wykorzystaniu powtarzających się semów, wykazujących podobieństwa w strukturach znaczeń wyjściowego i pochodnego. Jednak zdaniem E. Masłowskiej¹⁸, emocjonalne nacechowanie wyrazu zależy nie od rodzaju przekształcenia, ale od stopnia czytelności zmiany oraz niepospolitości i trafności skojarzenia. Wprowadzone do obiegu leksemy z czasem starzeją się, zaciera się związek motywacyjny neosemantyzmów, dlatego metafory i metonimie podlegają dalszym procesom rozwojowym.

1. Zmiany na tle podobieństwa znaczeń – metafora

Zmiany znaczeniowe prowadzące do powstawania metafor oparte są na podobieństwie elementów rzeczywistości obiektywnej postrzeganych zmysłowo bądź zachodzących na płaszczyźnie przeżyć i doznań natury afektywnej¹⁹. Socjolektalne metafory można zatem sprowadzić do czterech podstawowych typów, a mianowicie neosemantyzmów opartych na:

- podobieństwie cech fizycznych porównywanych desygnatów,
- podobieństwie cech psychicznych człowieka kojarzonych z podobnymi właściwościami wyodrębnionymi w świecie zwierząt lub przedmiotów,
- podobieństwie funkcji desygnatów,
- podobieństwie cech fizycznych, przy czym metafory fundowane są na antyfrazie.

Podstawą metaforyzacji jest przede wszystkim podobieństwo cech fizycznych postrzegane zmysłowo, przy czym tłem asocjacji może być ogólne podobieństwo porównywanych desygnatów: *aparat* // *puszka* ‘fotoradar policyjny’, *arka* // *koliba* // *łajba* // *łódka* ‘wywrotka’, *baleron* ‘samochód marki Mercedes W 124’, *balkon* ‘podest, wejście do Renault Magnum’, *balony* ‘szerokie opony’, *baniak* ‘kontener do przewozu złomu’, *bat* ‘antena’, *bebechy* ‘części silnika’, *beczka* // *redbull* // *silos* ‘cysterna lub naczepa z zabudową do wydmuchu materiałów sypkich’, *betoniarka* ‘samochód marki Actros’, *bunkier* ‘stary model samochodu marki Volvo’, *burta* ‘platforma ulokowana z tyłu ciężarówki lub przyczepy, która ułatwia załadunek lub rozładunek towarów’, *chlewik* // *kurnik* ‘samochód wiozący żywe zwierzęta’, *choinka* ‘ciężarówka obwieszona lampkami lub zwarcie elektryczne powodujące błyskanie kontrolki’, *cichociemny* // *lunatyk* // *nietoperz* // *ninja* [nindża] ‘pieszy lub rowerzysta poruszający się bez oświetlenia’, *czajnik* ‘traktor’, *deskorolka* ‘naczepa typu platforma’, *firana* // *fi-*

¹⁷ Tamże, s. 15.

¹⁸ Tamże, s. 39.

¹⁹ S. Grabias, *Język...*, s. 200; tegoż, *O ekspresywności języka*, Lublin 1981, s. 130–131.

ranka // *szmata* // *kurtyna* ‘plandeka, też samochód z przyczepą przykrytą plandeką’, *flak* // *kapeć* ‘przebita dętka/opona’, *fortepian* ‘samochód marki Polonez’, *fosa* ‘rów’, *fura* // *gabłota* ‘samochód’, *grat* // *gruchot* // *klamot* // *rzęch* // *szmelc* // *złom* ‘o samochodzie mocno wyeksploatowanym’, *hulajnoga* // *skuter* ‘mocykl’, *jaszczur* ‘zerwana opona, leżąca na poboczu’, *jupitery* ‘światła halogenowe’, *karmnik* ‘fotoradar stacjonarny’, *karnisz* ‘prowizoryczna antena’, *kocioł* ‘zbiornik z paliwem’, *kolarz* ‘rowerzysta’, *koło* ‘kierownica’, *kombajn* // *lokomotywa* ‘samochód marki Renault Magnum’, *kredens* // *kwadrat* ‘samochód marki Fiat 125p’, *kreska* // *miedza* ‘przejście graniczne, granica’, *lejek* ‘zwężenie drogi’, *lizak* ‘znak służb ruchu drogowego uprawniający do zatrzymywania pojazdów’, *łódka* // *mydelniczka* ‘ciągnik z naczepą do przewożenia żwiru, ziemi lub piachu’, *margines* ‘pobocze’, *maślanka* ‘mgła’, *ogon* ‘naczepa’, *oliwa* ‘olej silnikowy’, *pasikonik* ‘policjant na rowerze’, *pająk* // *śmietnik* ‘radar przenośny’, *paka* ‘platforma z załadunkiem’, *peleton* ‘rowerzyści’, *pingwin* ‘zakonnica’, *poligon* ‘dziurawa droga’, *puchacz* ‘stary model samochodu marki Mercedes’, *puszka* ‘kontener morski’, *rajka*²⁰ ‘parking’, *ring* ‘obwodnica Berlina’, *skorupa* ‘ciężarówka w złym stanie’, *sokowirówka* ‘pojazd asemizacyjny lub samochód z trzodą chlewną’, *szklarnia* ‘autobus’, *ślimak* ‘zjazd lub wjazd na autostradę’, *toj toj* ‘samochód marki Renault Premium’, *trapez* ‘samochód marki Polonez’, *trumna* ‘bagażnik dachowy typu box’, *wagon* ‘autobus miejski’, *wanna* ‘wywrotka wysoka’, *wentle* ‘sutki kobiety’, *zator* ‘korek’, *znicz* ‘fotoradar stacjonarny’, *żelazko* ‘samochód marki Daewoo Tico, Cinquecento, Seicento’, *żyrandole* ‘halogeny dalekosiężne, montowane na dachu kabiny’; charakterystyczna budowa desygnatów: *baniak* ‘kontener do przewozu złomu lub surowców sypkich’, *chińczyk* ‘samochód marki Volvo FH, nowy model z ukośnymi przednimi lampami’, *chłodnia* ‘samochód z agregatem umieszczonym nad kabiną’, *czapka* ‘głowica silnika’, *dyskoteka* ‘radiowóz z włączonymi kogutami lub samochód uprzywilejowany’, *fajerka* ‘kierownica’, *gruszka* ‘mikrofon CB-radia’, *kabriolet* ‘naczepa bez zabudowy, platforma’, *koguty* ‘światła ostrzegawcze na dachu pojazdu uprzywilejowanego’, *kwadraty* ‘straż miejska; od kształtu czapek’, *łodówka* // *szafa* ‘naczepa chłodnia’, *lunatyk* // *ślepiec* ‘samochód bez włączonych świateł’, *naleśniki* ‘opony niskoprofilowane’, *odwiert* ‘samochód z anteną zamontowaną na stałe’, *parapet* ‘snowboard transportowany na dachu samochodu’, *parowóz* // *tv* ‘samochód marki Renault Magnum’, *pasy* // *zebra* ‘przejście dla pieszych’, *patelnia* ‘wywrotka płaska’, *prosiak* // *świnia* ‘urzędnik w państwowym samochodzie’²¹, *rogał* ‘łamanie się zestawu, zakręcanie’, *sztachety*

²⁰ Określenie *rajka* pochodzi z języka gwarowego (zasłyszane prze mnie w okolicach Częstochowy), w którym oznacza ‘rządek jakichkolwiek roślin, np. ziemniaków’ – inne synonimy gwarowe to: *łyżka*, *redlina*.

²¹ Te określenia można także odczytać jako obraźliwe epitety, wyzwiska, niemające związku z wyglądem zewnętrznym osób, do których się odnoszą. Podobną funkcję mają socjolektalne określenia *szmaty*, *gnoje*, *nieroby* ‘policjanci drogówki’.

‘narty przymocowane na dachu samochodu’, *wieżniarka* ‘samochód z kratką, którym najczęściej jeżdżą przedstawiciele handlowi’, *winkel* ‘zakręt’, *wodogłowie* ‘samochód marki Scania z kabiną TOP LINE’, *zatoka* ‘przystanek autobusowy’, *żaby* ‘halogeny’, *żagiel* ‘samochód z małą kabiną i wysoką naczepą’. Metaforyzacja dokonuje się także na zasadzie przenoszenia ogólnych cech fizycznych, np. wielkości: *bulwa* // *kartofel* // *ziemniak* ‘mikrofon w aparacie CB-radia’, *karakan* // *robactwo* ‘osobówka/i’, reg. białostockie *karakan* ‘karaluch lub osoba niskiego wzrostu’²², *karzeł* ‘samochód marki Fiat 126p’, *kolumbryna* ‘samochód marki Star’, *krowa* ‘duża obudowa reflektora i zegarów w motocyklu lub duży samochód’; koloru: *korniszony* // *wiosna* // *zieloni* ‘funkcjonariusze Inspekcji Ruchu Drogowego’, *czarnuchy* // *gestapo* ‘straż miejska’, *kominiarze* ‘służba celna’, *mleko* ‘mgła’, *pieczarki* // *śmierfy* ‘policjanci z Wydziału Ruchu Drogowego’.

Do metafor powstałych na bazie postrzeżeń zmysłowych zaliczyć należy także neosemantyzmy dotyczące podobieństwa ruchu, wykonywanych czynności bądź zachowań (także werbalnych): *alpinista* ‘samochód jadący pod górę’, *aptekarz* ‘kierowca jadący zgodnie z przepisami’, *błyskawica* // *burza* // *piorun* ‘kierowca szybko mówiący’, *budyń* ‘kierowca, który zasnął za kierownicą’, *furman* ‘pogardliwie o kierowcy’, *fotograf* // *odkurzacz* // *suszarka* // *telewizja* ‘ręczny fotoradar’, *fryzjer* ‘policjant’, *gapa* // *gołębnik* ‘fotoradar stacjonarny’, *gibon* ‘samochód Fiat 126p’, *heretyk* ‘kierowca mówiący nieskładnie, bez sensu’, *hiena* ‘ławeta Pomocy Drogowej’, *jogi* // *różowa pantera* // *woźnica* ‘nieporadny kierowca; od imion bohaterów kreskówek dla dzieci misia Yogi i Różowej Pantery’, *kamikadze* // *struś pędziwiatr* ‘kierowca jadący z dużą prędkością; struś Pędziwiatr to bohater kreskówki dla dzieci’, *kaskader* ‘motocyklista’, *kolombo* ‘kierowca dociekliwy; od nazwiska bohatera filmowego porucznika Colombo’, *komar* // *tarantula* ‘kierowca złośliwy wobec innych użytkowników CB-radia’, *komiwojażer* ‘autostopowicz’, *krawiec* ‘mechanik zajmujący się naprawą plandek’, *latawce* ‘policjanci z Wydziału Ruchu Drogowego; daw. *lotna*’, *maruder* // *żółw* ‘kierowca wolno jadący’, *leniuch* ‘automatyczna skrzynia biegów’, *łańcuch* ‘system śledzenia pojazdu’, *pielgrzym* ‘nauka jazdy’, *procesja* ‘sznur samochodów poruszających się w wolnym tempie’, *rogal* ‘manewr zawracania’, *scyzoryk* ‘złamanie zestawu, gdy przyczepa wyprzedza ciągnik’, *sikacze* ‘strażacy, najczęściej w znaczeniu: samochód straży pożarnej’, *sindbad* ‘kierowca lubiący podróże; od imienia bohatera kreskówki dla dzieci’, *skoczek* ‘kierowca, który nie ma stałego samochodu w firmie’, *spiker* ‘kierowca, który komentuje sytuację na drodze’, *ślizgacze* ‘patrol policji na motocyklach’, *tornado* ‘kierowca szybko jadący’, *wilki* ‘kierowcy ciężarówek’, *żaba* ‘nożny podnośnik do samochodu’, w tym określenia czasownikowe i odczasownikowe nazwy czynności: *brać* // *ciąć* // *ciągnąć* // *lecieć* // *pomykać* // *śmigać* // *pedałować* //

²² Znaczenie leksemu podaję za sjp.pwn.pl.

popylać ‘jechać’, *czesać*²³ ‘wyprzedzać’, *doić* ‘zmieniać biegi’, *golić* ‘o policjancie: wystawiać mandat’, *łykać* // *pobierać* // *trachać* ‘wyprzedzać’, *mieszać* ‘zmieniać biegi’, *napierać* ‘wyrywać się do przodu’, *nawalić* ‘o samochodzie: zepsuć się’, *odpalić* ‘uruchomić silnik’, *opuszczać się* ‘spuszczać powietrze z poduszek’, *pociągnąć* // *podciągnąć* ‘przyspieszyć, podjechać’, *podrzucić* ‘podwieźć kogo gdzieś samochodem’, *przedłużyć* // *przewinąć* ‘powtórzyć informację’, *przetasowanie* ‘wyprzedzanie konwoju’, *puścić* ‘dać się wyprzedzić’, *rozkraczyć się* ‘o pojeździe: zepsuć się’, *skasować* ‘rozbić samochód w wypadku’, *suszyć* // *trześć* ‘kontrolować’, *tankować* ‘pić alkohol’, *wdepnąć* ‘dodać gazu’, *wyciągać* ‘osiągać prędkość’, *wyświetlić* ‘oślepić światłami’, *wtulić się* ‘zaparkować’, *wymiatać* ‘szybko jechać’, *wystartować* ‘włączyć się do ruchu’, *zakopać się* ‘o samochodzie, który ugrzązł’, *zapalić* ‘uruchomić silnik’, *zbierać się* ‘o samochodzie: mieć dobre przyspieszenie’; doznań fizycznych: *kotłownia* ‘upał’, *szklanka* ‘śliska jezdnia’, w tym zapachowych: *skunks* ‘przewóz zwierząt’, *sztynks*²⁴ ‘pojazd asemizacyjny lub samochód z trzodą chlewną’, funkcji: *agregat* ‘naczepa z funkcją chłodzenia, służąca do przewozu towarów żywnościowych’, *bezpiecznik* ‘prezerwatywa’, *budzik* // *zegar* ‘licznik’, *laczki* ‘opony’, *buda* ‘szoferka’, *gałąź* // *gołębnik* // *kurnik* ‘miejsce do spania nad kabiną’, *grzejnik* // *kaloryfer* ‘wzmacniacz mocy wysokiej częstotliwości’, *kaganiec* ‘ograniczenie prędkości’, *kapelan* ‘starszy kierowca’, *kobyła* // *koń* ‘ciągnik bez naczepy’, *komin* ‘rura wydechowa’, *korek* ‘zator uliczny’, *kufer* ‘bagażnik’, *lejce* ‘prawo jazdy; też pasy bezpieczeństwa’, *muchomory* ‘autostopowicze’, *nalepka* ‘winieta’, *okulary* // *soczewka* ‘lornetka policyjna’, *poduchy* // *poduszki* // *jasek* ‘miechy powietrzne resorujące’, *poganiacz* ‘dyspozytor’, *regulator* // *retarder* ‘samochód/kierowca wolno jadący’, *serwis* ‘pogotowie na sygnale’, *siano* // *zupa* ‘paliwo’, *smycz* ‘telefon’, *solniczka* ‘pługosolarka’, *sołtys* ‘dzielnicowy’, *sonar* ‘parktronic – urządzenie wydające dźwięki oznaczające odległość od przeszkody z tyłu pojazdu’, *ster* ‘kierownica’, *stodoła* ‘miejsce, do którego policja i ITD kieruje pojazdy do szczegółowej kontroli’, *szczekaczka* ‘mikrofon w aparacie CB-radia’, *temperatura* ‘prędkość’, *terminal* ‘miejsce, gdzie odbywa się odprawa celna’, *termometr* ‘fotoradar stacjonarny’, *zatyčka* ‘korek’, *żebrak* ‘celnik’, walorów akustycznych: *dziesięć* ‘kierowca zakłócający rozmowy’, *dzwon* ‘wypadek’, *gąsiory* ‘Litwini, ze względu na język’, *gwizdek* ‘turbina lub nakładka na rurę wydechową’, *kompresor* ‘samochód marki Fiat 126p’, *kosiarka* ‘samochód z silnikiem o wysokich obrotach’, *krzykacz* ‘klakson lub autoalarm’, *odkurzacz* ‘motocykl policyjny’, *papuga* ‘głośnik umieszczony na zewnątrz samochodu, np. do mówienia do przechodniów’, *patefon* ‘radio CB’, *szlifierka* ‘motocykl jadący bardzo szybko’, *wibrator* ‘samochód marki Mercedes SK/NG’, *wiertarka* ‘samochód marki Wartburg’.

²³ Zdaniem B. Chacińskiego to słowo-wytrych. Por. tenże, *Wypasiony słownik...*, s. 145.

²⁴ *Sztynks* to w slangu młodzieżowym ‘smród: smród w domu, smród człowieka’, por. <http://www.miejski.pl/slowo> – Sztynks.

Jak widać, zasadniczą rolę w procesie zmian znaczeniowych odgrywa metafora oparta na podobieństwie fizycznych cech desygnatów lub ich funkcji. Można ją uznać za najważniejsze źródło wzbogacania słownictwa cb-radiowego²⁵. Niektóre leksemy powstały na zasadzie gry językowej opartej na żarcie: *bandzior* ‘samochód marki Fiat 126p’, *bestia* ‘samochód marki Fiat 125p’, *bryczka* ‘samochód’, *bydle* ‘duży silnik’, *chabeta* ‘nowoczesny, drogi samochód’, *chellenger* [czelendź] ‘samochód marki Fiat 126p’, *dzikus* ‘parking leśny lub bez stacji benzynowej’, *federalni* ‘policjanci z Wydziału Ruchu Drogowego’, *hipermarket* // *stewardesa* // *hostessa* ‘przydrożna prostytutka, daw. *tirówka*’, *gnójówka* ‘olej opałowy’, *gówniarz* // *gówniara* ‘pojazd asemizacyjny’, *kuc* ‘koń mechaniczny, tj. jednostka mocy’, *orbis* ‘przewóz zwierząt’, *perfumeria* ‘pojazd asemizacyjny lub samochód z trzodą chlewną’, *przodownik* ‘autobus’, *ścieżka* ‘droga, szosa’, *teściowa* ‘pryczepa’, *wykalaczki* ‘samochód z drewnem’, *ził*²⁶ ‘samochód marki Daf 85’. Metafory mogą powstawać również dzięki motywacji pośredniej, np. *krokodyle* // *aligatory* powstały od określeń socjol. *gady* // *gady leśne* ‘ITD’.

2. Zmiany na tle styczności znaczeń – metonimia

Cb-radiowe neosemantyzmy, które powstały wskutek zmian metonimicznych, odnoszą się do styczności desygnatów i zjawisk w czasie lub przestrzeni. Liczną grupę stanowią przezwiskowe określenia etnonimiczne i nazwy marek samochodów tworzone od popularnych imion lub nazwisk osób związanych z daną nacją lub grupą społeczną: *stefan* ‘kierowca Niemiec’, *helmut* ‘samochód marki Passat lub Golf’, *honecker* ‘samochód marki Wartburg’, *honza*²⁷ ‘kierowca samochodu z czeskimi numerami rejestracyjnymi’, *lenin* // *sasza* ‘kierowca Rosjanin’, *lepper* ‘traktor’; w tej funkcji mogą pojawić się także dawne nazwy etniczne²⁸: *hungar* ‘kierowca z Węgier’. Na związkach osobowo-osobowych powstały określenia socjolektalne: *borewicz* ‘samochód marki Polonez FSO 1500’, *kobra* // *shakira*²⁹ ‘przydrożna prostytutka’ oraz *szurkowski* ‘rowerzysta; od nazwiska znanego polskiego kolarza Ryszarda Szurkowskiego, wielokrotnie-

²⁵ V. Jaros, *Sposoby wartościowania w języku użytkowników CB-radia*, referat wygłoszony na konferencji pt. „Zjawisko nobilitacji i deprecjacji w języku, tekście, komunikacji”, Częstochowa 24–25 października 2011 [tekst w druku].

²⁶ *Ził* to nazwa marki radzieckich i rosyjskich samochodów.

²⁷ Jest to czeski odpowiednik im. Jan.

²⁸ Socjolektalne określenia odenimiczne, podobnie jak nazwy motywowane imionami i nazwiskami, mają charakter przezwiskowy i są nośnikiem negatywnego stosunku mówiących do przedmiotu wypowiedzi. Por. K. Pisarkowa, *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, [w:] tejsze, *Z pragmatycznej stylistyki, semantyki i historii języka. Wybór zagadnień*, Kraków 1994, s. 215–229.

²⁹ *Kobra* to pseudonim znanej w całej Polsce prostytutki „pracującej” przy wlocie do Częstochowy od strony Łodzi, *Shakira* zaś to znana kolumbijska piosenkarka muzyki pop.

go zwycięzcy Wyścigu Pokoju'. Często związki dotyczą styczności przedmiotowo-osobowej: *belarus* 'Białorusin; ze względu na wymowę w języku białoruskim', *burak* 'wieśniak, człowiek nieokrzesany', *gabaryt* 'kobieta, zwłaszcza starsza, na rowerze', *gulden* // *wiatrak* 'Holender', *hamburger* 'kierowca często pytający o lokale gastronomiczne', *knedel* // *knedlik* 'Czech', *hydrant* 'Węgier – od nalepki z literą H na aucie', *jagodziańska* 'przydrożna prostytutka, daw. *ti-rówka*', *kasztan* 'Austriak', *kokot* 'Słowak', *lajkonik* 'Krakowiak', *medalik* 'częstochochowiec', *paprykarz* 'szczecinianin', *piernik* 'kierowca z Torunia', *sopran* 'kierowca o wysokim głosie', *waciak* 'Rosjanin', *warchoł* 'radomianin', lub osobowo-przedmiotowej: *szejk* 'cysterna z paliwem', a także przedmiotowo-przedmiotowej: *apteczka* // *aspiryna* 'karetka pogotowia', *blachy* 'tablice rejestracyjne', *diesel* 'samochód mający silnik na olej napędowy', *felga* 'obwód koła', *gar* 'cylinder', *gaz* 'pedał przyspieszenia', *guma* 'opona; też flak, czyli przebita opona', *kornik* 'samochód z drewnem', *maszyna* 'dobry samochód', *mrożonka* 'naczepa-chłodnia', *niebo* 'szyberdach', *pawulony* 'pogotowie', *plastik* 'prawo jazdy', *santiago* 'siła sygnału', *żelazo* 'samochód marki Polonez'. Ponadto wskazać można określenia socjolektalne oparte na związkach przyczynowo-skutkowych: *dzwon* 'zderzenie pojazdów', *rosółki* 'kury na wiejskiej drodze', *żaba* 'samochód marki francuskiej, np. Renault, Citroën' oraz określenia modyfikowane procesem ironii: *ameryka* 'kierowca Rosjanin', *nowy jork* 'Moskwa', *szefera* 'sprzątaczką w firmie', *wedel* 'śmieciarka'. Szczególnym przypadkiem styczności zjawisk jest synekdocha, w której między desygnatami zachodzi stosunek podrzędności: *białe daszki* // *niebiescy* 'policjanci z Wydziału Ruchu Drogowego', *but* 'pedał gazu; często też znaczeniu: dodać gazu, przyspieszyć', *chochol* 'Ukrainiec'³⁰, *czarne łepki* 'straż gminna lub straż miejska', *czarne stopy* // *okopcone* 'przydrożne prostytutki', *kapsel* 'piwo', *krawat* 'przedstawiciel handlowy; też warszawiak', *mrożonka* 'chłodnia', *niebiescy* 'policja', *pedał* // *wentyl* 'rowerzysta', *pompa* 'stacja paliw', *szpadel* 'drogowiec, robotnik drogowy' lub nadrzędności, np. *samica* 'kobieta'.

3. Zmiany na tle podobieństwa brzmieniowego – paronimia

Zmiany o podłożu brzmieniowym są w socjolektach wynikiem procesów świadomych, które określić można jako zabawę słowem. Często zdarza się, że skojarzeniom ulegają wyrazy semantycznie odległe, pochodzące z różnych pól znaczeniowych. Dla języka użytkowników CB-radio znamioną cechą jest tworzenie socjolektalnych nazw marek samochodów, które umieścić można w polu

³⁰ W gw. żołnierskiej 'bolszewik' od ros. *chachol* 'czupryna'. *Chacholami* Rosjanie nazywali Ukraińców. Por. S. Kania, *Słownik argotyzmów*, wyd. 1, Warszawa 1995, s. 57. Forma socjol. *chochol* mogła powstać przez asocjacje z leksemem rodzimym *chochol* 'słomiane okrycie drzewek i krzewów ogrodowych na zimę', sjp.pwn.pl.

znaczeniowym nazw zwierząt lub ludzi, rzadziej przedmiotów, dzięki czemu powstają określenia tożsame brzmieniowo z imionami lub apelatywami osobowymi oraz nazwami zwierząt lub przedmiotów: *axszrot* ‘samochód marki Ac-tros’, *baśka* ‘samochód marki BMW’, *cienias* // *cienki* // *cieńkuś* // *ciota* // *cienko-cienko* ‘samochód marki Cinquecento’, *elka* ‘samochód marki Mitsubishi L200’, *elka* // *lekcja* // *lizak* ‘nauka jazdy, od litery L na samochodzie’ *hania* ‘samochód lub motocykl marki Honda’, *hultaj* ‘samochód marki Hundai’, *iwcia* // *iwonka* ‘samochód marki Iveco’, *jelonek* // *jaguar* ‘samochód marki Jelcz’, *kangur* ‘samochód marki Renault Kangoo’, *kaśka* ‘motocykl marki K 7500’, *ki-janka* ‘samochód marki Kia’, *madzia* ‘samochód marki Renault Magnum’, *ma-niek* ‘samochód marki Man’, *megi* ‘samochód marki Renault Magane’, *mezio* // *mietek* // *miesiek* ‘samochód marki Mercedes’, *mundek* ‘samochód marki Ford Mondeo’, *ogór* ‘motorower marki Romet Ogar’, *poldek* // *pociejewo* ‘samochód marki Polonez’, *prosiak* ‘samochód marki Porsche’, *pug* ‘samochód marki Peugeot’, *renia* // *renatka* ‘samochód marki Renault’, *romek* ‘Rumun’, *skakanka* ‘samochód marki Scania’, *skarpeta* ‘samochód marki Syrena’, *skorupa* ‘samochód marki Ford Scorpio’, *staruch* // *starzec* ‘samochód marki Star’, *szambelan* ‘pojazd asemizacyjny lub samochód z trzodą chlewną’, *szoszon* ‘ogólnie: kierowca zza wschodniej granicy; ze względu na wymowę’, *ścierka* // *ścierra* ‘samochód marki Ford Sierra’, *trampek* ‘samochód marki Trabant’, *zuka* // *zuzia* ‘samochód marki Suzuki’. Paronimia jest najczęściej składnikiem procesu kontaminacji znaczeniowej, w którym dochodzi do naruszenia formalnej budowy wyrazu³¹. Niekiedy na motywację brzmieniową nakładają się związki styczności zachodzące pomiędzy desygnatami³²: *abunga lunga* ‘Pakistańczyk’, *banditen autobahn gestapo* // *bardzo agresywne gady* ‘BAG, czyli niemieckie ITD’, *chatka Puchatka* ‘dom’, por. pot. *chata*, *marne auto niemieckie* ‘samochód marki Man’, *ropucha* ‘olej napędowy, ropa’.

4. Zmiany na tle styczności nazw – elipsa

Określenia tego typu powstają najczęściej w wyniku elipsy członu w nazwach dwu- i więcejwyrazowych: *długie* ‘długie światła, czyli światła drogowe’, *gady* ‘socjol. *leśne gady*, czyli funkcjonariusze Inspekcji Ruchu Drogowego’, *gaz* ‘pedał gazu, czyli przyspieszenia prędkości’, *kontener* ‘samochód z kontenerem’, *krótkie* ‘światła krótkie, czyli światła mijania’, *multimedialny* ‘samochód multimedialny, czyli samochód z wideoradarem’, *nośna* ‘fala radiowa nośna’, *niedzielny* ‘kierowca niedzielny, czyli rzadko wsiadający do samochodu’, *numery* ‘numery rejestracyjne samochodu’, *ogólny* ‘kanał ogólny, tj. kanał 19’, *puk-*

³¹ T. Piekot, *Język w grupie społecznej...*, s. 115.

³² S. Grabias, *Język...*, s. 203.

nięty ‘samochód lekko uderzony, z wgniecioną karoserią’, *stop // stopy* ‘światła hamowania w samochodzie’, *świńskoosobowy* ‘samochód świńskoosobowy, czyli autobus’, *umysłowi* ‘pracownicy umysłowi, czyli przedstawiciele handlowi’, *wyrobić/nie wyrobić* ‘zmieścić/nie zmieścić się na zakręcie lub przy wyprzedzaniu’, *zaskoczył* ‘o silniku: został uruchomiony’.

W niektórych przypadkach może dodatkowo dochodzić do strukturalizacji pozostającego członu, który przybiera postać innego wyrazu lub formy fleksyjnej: *automat* ‘samochód z automatyczną skrzynią biegów’, *drogówka* ‘*policeja drogowa*, czyli policjanci z Wydziału Ruchu Drogowego’, *francuz* ‘klucz francuski’, *halogeny* ‘światła halogenowe’, *kapitalka* ‘kapitałny remont samochodu lub silnika’, *kierunek* ‘kierunkowskaz’, *laser* ‘laserowy miernik prędkości’, *magnesówka* ‘antena na magnes’, *osobówka* ‘samochód osobowy’, *pośpiech* ‘autobus pośpieszny’, *przegubowiec* ‘autobus przegubowy’, *czarność* ‘idealnej nawierzchni’, *szerokości* ‘szerokiej drogi’, *przejrzystości // przyczepności* ‘powodzenia w zależności od warunków atmosferycznych: mgły lub gołoledzi’, *satelitka* ‘antena satelitarna’. Zdaniem S. Grabiasa³³, procesy językowe związane z elipsą właściwe są szczególnie dla środowisk społecznych połączonych więziami zawodową, gdzie znajomość realiów pozwala na skrótowe wyrażanie myśli. Neologizmy eliptyczne niewątpliwie realizują potrzeby językowej ekonomii komunikacji³⁴.

5. Neosemantyzmy frazeologiczne

Ciekawą grupę stanowią cb-radiowe frazeologizmy przejęte z różnych języków środowiskowych i zawodowych, a użyte w nowym znaczeniu, takie jak np.: *bierz go* ‘wyprzedzaj’, *brak mu tchu* ‘o samochodzie: po wyprzedzeniu nie ma mocy’, *być po zabiegu* ‘wyprzedzić kogoś’, *dobry wydmuch* ‘duży zasięg CB-radia’, *dolożyć do pieca* ‘przyspieszyć’, *gonić zającą* ‘ustawić się za innym samochodem’, *halny wieje* ‘pijany pieszy na drodze’, *ile kucyków ma bryka?* ‘ile koni mechanicznych ma samochód?’, *jechać na gazie // jechać na podwójnym gazie* ‘o kierowcy, który jest pod wpływem alkoholu’, *kolego, otwórz oczy* ‘kolego, włącz światła’, *kręć taniec z gwiazdami // robią zdjęcia* ‘kontrola prędkości’, *łać po nogawkach* ‘mieć dziurawy zbiornik paliwa’, *mierzyć temperaturę* ‘kontrola radarowa policji’, *miśki piszą receptę* ‘policja wypisuje mandat’, *prostować nogę* ‘dodawać gazu’, *puścić kogoś* ‘ustąpić miejsca na pasie, pozwolić się wyprzedzić’, *rozlało się mleko* ‘bardzo gęsta mgła’, *wywijać oberka/fokstrotę // zawijać rogala // zrobić rogala* ‘zawracać’, *tył/dupa siedzi* ‘o samochodzie źle załadowanym’, *zamknąć oko* ‘zasnąć nad kierownicą’, *zapalić/zaświecić żyran-*

³³ Tamże, s. 204.

³⁴ T. Piekot, *Język w grupie społecznej...*, s. 115–116.

dole ‘włączyć światła w samochodzie’, *zrobić bałwanka* ‘zawrócić’, *zrobić margines* ‘zjechać na pobocze, zwalniając pas dla innego pojazdu’.

6. Neologizmy funkcyjne

Neologizmy takie powstają poprzez przeniesienie do socjolektu wyrazów lub związków frazeologicznych bez zmiany ich znaczenia przedmiotowo-logicznego i nadanie im nowej funkcji, odmiennej od funkcji, jaką pełniły w odmianach macierzystych³⁵.

3.1. jednowyrazowe

Do jednowyrazowych neologizmów funkcyjnych w języku użytkowników CB-radia zaliczyć można określenia m.in.: *angol* ‘kierowca samochodu z angielskimi numerami rejestracyjnymi’ z pot. *angol* ‘Anglik’, *atakować*³⁶ ‘wyprzedzać’ z pot. *atakować* 1. ‘prowadzić zaczepne działania wojenne’; 2. ‘gwałtownie napadać’; 3. ‘występować przeciw komuś lub czemuś w sposób zaczepny’; 4. o chorobach: ‘szerzyć się’; 5. o czynnikach chemicznych: ‘działać, niszczyć’; 6. ‘silnie oddziaływać’; 7. sport. ‘podejmować próby pokonania przeszkody, pobicia rekordu’; 8. sport. ‘podejmowanie energicznej próby uzyskania przewagi nad przeciwnikiem’), *czysto* ‘droga wolna’ z ogólnopol. *czysto* przysłówki od przymiotnika *czysty* w znaczeniu 1. ‘niebrudny’; 2. ‘niezamglony, przejrzysty’; 3. ‘zawierający składniki sobie tylko właściwe, z niczym nie zmieszane’; 4. ‘wyrazisty, regularny’; 5. ‘zachowujący powściągliwość płciową’; 6. ‘szlachetny, prawy’; 7. ‘wyraźny w brzmieniu’; 8. ‘niezasłużony’; 9. pot. ‘oczywisty’, *drapać się* ‘kłócić się na radiu’ z ogólnopol. *drapać się* 1. ‘drapać samego siebie’; 2. ‘iść z trudem w górę’), *fotka* ‘zdjęcie z fotoradaru’ z pot. *fotka* ‘zdjęcie’, *gebels* // *helmut* ‘kierowca Niemiec’ z pot. *gebels* // *helmut* ‘Niemiec’, *hanys* ‘kierowca Ślązak’ z pot. *hanys* ‘Ślązak’, *italianiec* ‘samochód produkcji włoskiej’, *japoniec* // *japończyk* ‘samochód produkcji japońskiej’, *junior* ‘syn szofera’ z ogólnopol. *junior* 1. ‘młody członek rodziny w linii męskiej’; 2. ‘zawodnik, który nie przekroczył określonego dla danej dyscypliny wieku, zwykle 19 roku życia’, *kocioł* ‘korek uliczny’, *konowały* // *łapiduchy* ‘pogotowie’ ze stud. ‘personel przychodni’³⁷, *koreańczyk* ‘samochód produkcji koreańskiej’, *krakus* ‘kierowca z Krakowskiego’, *lamer* ‘osoba nieznająca żargonu drogowego’ z języka komputerowców w znaczeniu ‘początkujący, niedoświadczony użytkownik komputera lub Internetu’³⁸, *lecieć* ‘jechać’ z ogólnopol. *lecieć* 1. ‘przebywać ja-

³⁵ Tamże, s. 208.

³⁶ Leksemy, przy których nie oznaczono źródła ich pochodzenia, objaśniane są za: *Uniwersalnym słownikiem języka polskiego*, wyd. przez PWN w wersji internetowej: <http://sjp.pwn.pl/slownik>.

³⁷ L. Kaczmarek, T. Skubalanka, S. Grabias, *Słownik gwary studenckiej*, s. 147.

³⁸ B. Czeszewski, *Słownik slangu...*, s. 138.

kaś przestrzeń w powietrzu'; 2. 'spadać, opadać'; 3. pot. o cieczach: 'spływać'; 4. o czasie: 'mijać'; 5. pot. 'bardzo szybko biec'; 6. pot. o utworach: 'być grany', *lapanka* 'kontrola wszystkich samochodów, akcja policyjna' z ogólnopol. *lapanka* 1. 'w czasie II wojny światowej: obława na ludzi'; 2. pot. 'przyjmować do pracy przypadkowych ludzi'; 3. pot. 'werbować kogoś do prac, których nikt nie chce robić', *makaroniarz* 'Włoch', *pauza* 'obowiązkowa przerwa w czasie jazdy, którą wyznacza tachograf' z ogólnopol. *pauza* 1. 'przerwa w jakiejś czynności lub procesie'; 2. 'przerwa między lekcjami w szkole'; 3. 'myślnik'; 4. 'przerwa między dźwiękami utworu, mająca określoną wartość rytmiczną', *oszczędności* 'zaoszczędzone paliwo, z którego kierowca nie rozlicza się w firmie', *pepik* 'kierowca samochodu z czeskimi numerami rejestracyjnymi' z pot. *pepik* 'Czech', *podglądać* (= 'przyglądać się ukradkiem w chwili, gdy ktoś nie chce być widzianym', *pomarańczowo* 'roboty drogowe', *rozkręcić się* 'zwiększyć czułość odbiornika', *rusek* 'kierowca z Rosji', *skręcić się* 'zmniejszyć czułość odbiornika', *skrócić się* 'zmniejszyć moc nadajnika', *solówka* 'ciągnik bez naczepy' z ogólnopol. *solówka* 'utwór muzyczny lub jego fragment wykonywany solo; też rola w balecie lub operze przeznaczona dla jednego artysty', *szwab* 'kierowca z Niemiec' z pot. *szwab* 'Niemiec', *wskakiwać* 'wjeżdżać między inne samochody lub wyprzedzać' z ogólnopol. *wskakiwać* 'skacząc, dostać się do wnętrza'; 2. 'dostać się gdzieś szybko lub w ostatniej chwili'; 3. 'o elementach mechanizmów: trafić we właściwy otwór'; 4. pot. 'wstąpić do kogoś lub gdzieś na krótko', *wybierać* 'wyprzedzać' z ogólnopol. *wybierać* 1. 'dokonać wyboru, zdecydować się na kogoś lub na coś spośród wielu rzeczy'; 2. 'wyjąć coś ze środka czegoś'; 3. 'biorąc po trochu, wziąć czegoś część lub do końca'; 4. 'powołać kogoś na jakiś urząd przez głosowanie'; 5. 'wydobyć z kopalni urobek ze złoża kopaliny'; 6. 'wyciągnąć sieci, linę lub kotwicę z wody', *zatwardzenie* 'korek' z ogólnopol. *zatwardzenie* 'niemożność oddania stolca', *żabojad* 'kierowca Francuz'.

3.2. związki frazeologiczne

W zasadzie można wskazać tylko na dwa wyrażenia: *kino objazdowe* 'radiowóz z videoradarem' z ogólnopol. *kino objazdowe* 'kino niemające stałej siedziby', *kocie łby* 'koleiny, dziury na drodze' z ogólnopol. *kocie łby* 'droga ułożona z kamieni, kostki brukowej', oraz jeden zwrot zaczerpnięty z dawnej polszczyzny, który funkcjonuje w socjolekcie cb-radiowym w nowej funkcji, a mianowicie *stanąć na popas* 'zrobić przerwę na posiłek'.

Wnioski końcowe

Analizowany materiał socjolektalny obejmuje łącznie 504 określenia (przypomnijmy, że pełny słownik liczy 967 jednostek), którymi posługują się użytkownicy CB-radia na drodze. Poniższe zestawienie pokazuje szczegółowo, jaki

jest udział liczbowy i procentowy poszczególnych typów leksykalnych w strukturze słownika:

- metafora: 292 leksemy, tj. 30,19% całego socjolektu;
- metonimia: 68 leksemów, tj. 7,03 % całego słownika;
- paronimia: 42 leksemy, tj. 4,34% wszystkich zebranych określeń socjolektalnych;
- elipsa: 33 leksemy, tj. 3,41% zasobu słownika;
- neosemantyzmy frazeologiczne: 31 określeń, tj. 3,25% całego socjolektu cb-radiowego;
- neologizmy funkcyjne: 38 leksemów, tj. 3,92% wszystkich określeń używanych przez kierowców.

Warto zauważyć, że kierowcy komunikujących się za pomocą CB-radia wykorzystują mechanizmy językowe znane polszczyźnie ogólnej i innym socjolektom, zwłaszcza środki językowe typowe dla slangu młodzieżowego. Tworzenie nowej leksyki podporządkowane jest najczęściej potrzebie ekspresji lub/i ekonomii niż rzeczywistym potrzebom nominacyjnym, o czym świadczą ciągi synonimiczne motywowane pośrednio. Mogą to być neologizmy, będące wynikiem zmian promienistych, np. *misiaczki* // *gumisie* // *smerfy* // *żwirki*, lub łańcuchowych, np. *zieloni* // *zielono* // *wiosna*. Czasami trudno jednak odtworzyć typy asocjacji, wskazujące na związki podobieństwa i styczności, zachodzące na płaszczyźnie znaczeń i na płaszczyźnie nazw³⁹. Niewątpliwie metafory są zapisem codziennych obserwacji i doświadczeń kierowców, utrwalają zachowania kulturowe wspólnoty.

Przy tworzeniu nowych nazw (określeń socjolektalnych strukturalnych lub semantycznych w oparciu o istniejące już wyrazy) wykorzystuje się cechy najbardziej reprezentatywne, najbardziej rzucające się w oczy dla przeciętnego obserwatora. Zdaniem badaczy⁴⁰ dwa komponenty znaczenia leksykalnego słowa – desygnacja i konotacja semantyczna – tworzą dwa wzajemnie się krzyżujące, utrwalone i wyrażane w języku sposoby porządkowania świata, kształtowania językowego obrazu świata, jego wewnętrznej hierarchizacji i wartościowań. Rzeczywistość widziana poprzez język odzwierciedla w każdym słowie światopogląd nadawcy (grupy) i jego doświadczenie. Utrwalona w języku charakterystyka rzeczy ma charakter subiektywny, struktura treści słów jest uwarunkowana punktem widzenia nadawcy, który decyduje o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu nazw, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu⁴¹. Analizowane w szkicu określenia cb-radiowe oparte są na konotacjach semantycznych, kojarzonych przez ogół mówiących z porównywanymi desygnatami nazw.

³⁹ S. Grabias, *Język...*, s. 204–205.

⁴⁰ R. Tokarski, *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, [w:] *Językowy obraz świata*, s. 69.

⁴¹ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 111.

Głównym źródłem neosemantyzmów w socjolekcie cb-radiowym jest oczywiście polszczyzna ogólna, a zwłaszcza jej odmiana potoczna, kolokwialna. Ponadto język użytkowników CB-radia czerpie słownictwo z innych socjolektów: żargonu środowisk przestępczych, slangu studenckiego i uczniowskiego, języka łowieckiego, wojskowego i przede wszystkim dawnej gwary szoferskiej i słownictwa motoryzacyjnego. Chętnie też, podobnie jak slang studencki, ożywia wyrazy przestarzałe, należące do starszych warstw polszczyzny, np. *stanąć na popas*⁴².

Każdy socjolekt filtruje rzeczywistość, uwzględniając w nominacji tylko te sfery rzeczywistości, które są naturalnym środowiskiem funkcjonowania grupy. Dla użytkowników CB-radia są to jazda, omijanie radarów i patroli policji lub ITD, sposoby unikania odpowiedzialności za łamanie zasad ruchu drogowego, wzajemna koleżeńska pomoc w trasie⁴³. Człowiek-kierowca ujmowany jest ze względu na to, jak jedzie i czym jedzie. Podstawowym środkiem i narzędziem służącym interpretacji rzeczywistości jest metafora i metonimia.

Użytkownicy CB-radia stanowią specyficzną grupę społeczną, której członków może różnić wszystko: wiek, pochodzenie społeczne, płeć, wykształcenie, zawód, pozycja społeczna itp. Niemniej jednak przy tak zróżnicowanych parametrach socjologicznych grupa wytworzyła własną kulturę i wzory zachowań⁴⁴. Jej członkowie komunikują się między sobą specyficznym kodem, którego podstawę, tak jak w przypadku innych socjolektów, stanowi leksyka ogólna potoczna⁴⁵, a słownictwo swoiste, odróżniające użytkowników, odnosi się głównie do realiów związanych z sytuacją drogową. Socjolekt konceptualizuje rzeczywistość zgodnie z przyjętymi przez grupę normami, utrwalającymi uznawane przez „społeczność drogową” wartości. Warto w tym miejscu przytoczyć wypowiedź internauty, który potwierdza, że CB-radio nie jest zwykłym urządzeniem ułatwiającym komunikację w czasie jazdy samochodem: „Człowiek kupuje sprzęt, bo myśli, że to sposób na policję, ale szybko dowiaduje się, że jest członkiem społeczności drogowej. W gruncie rzeczy radyjko to styl życia”⁴⁶. Słownictwo użytkowników CB-radia, podobnie jak w innych socjolektach, wykazuje z jednej

⁴² V. Jaros, *Źródła socjolektu użytkowników CB-radia*, referat wygłoszony na konferencji pt. „Język polski – jego odmiany i powiązania z językami pokrewnymi”, Łódź 15–16 listopada 2011 [w druku].

⁴³ Taż, *Formacje deminutywne i hipokorystyczne oraz ich funkcje w języku użytkowników CB-radia*, [w:] *Wokół słów i znaczeń IV. Słowotwórstwo a media. Materiały czwartej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci Profesora Bogusława Krei*, red. E. Badyda, J. Maćkiewicz i E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2011, s. 192.

⁴⁴ Taż, *Rytualizacja i płciowość w komunikacji użytkowników CB-radia*, referat wygłoszony na konferencji pt. „Język – rytuał – płeć”, Bydgoszcz 18–19 października 2010 [w druku].

⁴⁵ Taż, *„Lustereczko dla ciebie, kolego”, czyli grzeczność językowa na polskich drogach*, [w:] *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji III. Kontekst a komunikacja*, red. I. Matusiak-Kempa i S. Przybyszewski, Olsztyn 2011, s. 257.

⁴⁶ Źródło: <http://www.polityka.pl/mobilki-na-kanale-19/Lead30,1137,265254,1> [stan z 18.06.2010].

strony tendencję do skrótowości, z drugiej strony ekonomizację języka zastępuje peryfrastyczność⁴⁷.

Ciekawym zagadnieniem byłoby porównanie polskiego socjolektu cb-radio-owego do jego obcojęzycznych realizacji i ustalenie, czy specyfika semantycznych i funkcjonalnych mechanizmów językowego wzbogacania struktury leksykalnej tego socjolektu ma charakter etniczny, czy można mówić o ponadetnicznych, ogólnych schematach językowo-semantycznych generujących słownictwo użytkowników samochodowego CB-radia. To ciekawe zagadnienie wymaga jednak jeszcze dalszych, szerszych badań nad tym ekspansywnym i dynamicznie rozwijającym się socjolektem współczesnej polszczyzny.

Rozwiązanie skrótów:

daw. – dawniej

gw. – gwarowy

jw. – jak wyżej

pot. – potoczny

sjp.pwn.pl – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, w wersji internetowej

socjol. – socjolektalny

ts. – to samo

Summary

The different ways of multiplying the lexis in CB radio users' sociolect (semantic and functional neologisms)

The subject of this paper is to analyze the different ways of multiplying the lexis in CB radio users' sociolect – semantic and functional neologisms. Neologisms involve the mechanisms that change the meaning in the nature of metaphors, metonymy, paronymy and ellipsis. Functional neologisms are created by transposition of words and phrasemes without changing their objective logical meaning and giving them new functions.

⁴⁷ S. Grabias, *Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 235–253.